

Hlaváček, Ivan

Diplomatika a diplomatické edice v německočeské medievistice, zejména v rámci Spolku pro dějiny Němců v Čechách do vzniku Československé republiky (1862–1918)

Studia historica Brunensia. 2015, vol. 62, iss. 1, pp. [493]-513

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134687>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN HLAVÁČEK

**DIPLOMATIKA A DIPLOMATICKÉ EDICE
V NĚMECKOČESKÉ MEDIEVISTICE,
ZEJMÉNA V RÁMCI SPOLKU PRO DĚJINY NĚMCŮ
V ČECHÁCH DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ
REPUBLIKY (1862–1918)**

Abstract:

The paper offers a short outline of the studies and achievements of German medievalists in Bohemia in the 19th and the beginning of the 20th century with a special focus on editions of diplomatic sources as well as on Diplomatics itself.

Key words:

Medieval Studies, Diplomatics, editions of diplomatic material, Town records, German medievalists in Bohemia 1862–1918

Napsal-li před více než osmdesáti lety Josef Šusta, že nejen švec má dřevěné boty, ale že i česká historiografie věnuje malou pozornost svým vlastním dějinám,¹ jde o větu, která už dlouho, zejména od počátku devadesátých let, kdy padly cenzurní, ale i autocenzurní zábrany, neplatí. Lze-li to ovšem se zadostiučiněním říci obecně, nemusí tomu tak být v rámci některých speciálních odvětví české historiografie. Že mezi ně patří do jisté míry i okruh pomocných věd historických, není jistě velkým překvapením. Máme tu sice řadu biografí² či spíše zejména jubilejních a oslavných článků a ovšem i nekrologických zamyšlení, případně pojednání o limitovaných

¹ Š u s t a , Josef: *Dějepisectví*. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1933 (cituji přetisk 1946²), s. 210.

² Tak je nejnověji k dispozici kniha V a š k o , Pavel: *Profesor Václav Vojtíšek*. Archivářem od monarchie po socialismus. Praha 2014, kterou zatím jen registruji, nemohu ale nedodat aspoň poznámku, že je k ní třeba v lecčems zaujmout opatrné stanovisko.

otázkách teoretických,³ ale soustavný podrobný výklad, zejména pokud jde o celkový vývoj v obecném kontextu, dosud postrádáme.⁴ Nelze jej ovšem mít ze dne na den, je třeba řady přípravných studií a ovšem taky dalších edic různých korespondencí – a nejen jich.⁵ Ostatně, mluví-li se o českém vývoji, třeba říci, že jde o téma, které je nutno pro dobu až do doznívající první poloviny 19. století pojímat z hlediska zemského jako svým způsobem jednotný proud, který byl nutně pod dojmem předchozího vývoje až na výjimky prezentován v řeči německé. K jazykovému štěpení dochází s postupným emancipováním se české společnosti a tudíž i její historiografie, pochopitelně včetně její specifické klíčové složky, totiž činnosti editorické a výkladově pomocněvědné. Proto se od této doby setkáváme ve stále vyhraněnější formě s pomocněvědnou historiografií českou na jedné, ale ovšem také s pomocněvědnou historiografií českoněmeckou na druhé straně.⁶ Že tu v obou případech hraje prim diplomatika, resp. ediční zpřístupňování diplomatického materiálu, rozumí se takřka samo sebou. Stejně tak lze

³ Tu mám na mysli zejména úvahy o plánované struktuře *Českého diplomatáře* (Josef Emler, Gustav Friedrich), či o jeho proměnách (stati Jindřicha Šebánka) nebo o charakteru *Českomoravských regist* (Věra Jenšovská, Božena Kopičková, Hana Pátková, abych uvedl alespoň profilující jména). Upozornit lze i na nenáročný sborník *Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických a edic historických pramenů*. Vyd. H. Pátková. Praha 2000.

⁴ Mohl bych tu ovšem odkázat na svůj přehled pomocných věd historických, který jsem napsal při příležitosti dvou set let existence těchto oborů na pražské Filozofické fakultě (1984, vyšlo ale až o čtyři roky později), je však třeba říci, že tam jde opravdu jen o rámcový přehled, který si nemůže činit nárok na vyčerpání příslušného tématu, jakkoliv by to bylo žádoucí. I když jsem se snažil zasadit jména i díla do obecnějších souvislostí, mohlo se tak stát vzhledem k rozsahu pouze do jisté míry (srov. jeho předtisk v sborníku *Mých historických prací O mých předchůdcích i současnicích*. Praha 2011, s. 9–92). Aspoň obecně je třeba upozornit i na práce Zdeňka Šimečka, které se ale věnují především době před zde sledovaným časovým obdobím.

⁵ Tu lze nejnověji odkázat na některé edice korespondencí či aspoň skupin dopisů, které připravila Hana Pátková, srov. její poslední příspěvky: *Žák a učitelé. Václav Hrubý, Gustav Friedrich a Václav Novotný*. Přínos korespondence pro poznání situace v české historiografii v první třetině 20. století. SAP 63, 2013, s. 421–450, či „*Mein Schüler Hrubý*“. Drobnost k odborným počátkům pozdějšího brněnského profesora. *Studia historica Brunensia* 60/1, 2013, s. 337–340. Treba konstatovat, že článek Františka Čády o pomocných vědách historických v ČNM nesplňuje očekávání čtenáře (viz jeho *Pomocné vědy historické v prvním stu ročníku Musejníku*. ČČM (ČNM) 100, 1926, s. 213–233). V obecném kontextu srov. K u t n a r , František – M a r e k , Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 2009³ dle rejstříku. První vydání muselo vyjít bez Markova jména.

⁶ Tuto devizu jsem se sice snažil reflektovat i respektovat ve stati citované v poznámce 4, nebylo ale možno, a to ani ve většinově české větvi, být tomu plně práv. Téma sleduje ve své v důsledku válečných okolností těžko dostupné práci Z a t s h e k ,

konstatovat, že při studiu tohoto vývoje je třeba dbát jeho obecného stavu a pokroku metodického, který právě v druhé polovině 19. století nabírá na dynamice.⁷ Že k nám doléhal a do značné míry doléhá stále především jazykově německým prostřednictvím, není jistě žádným překvapením.

V souvislosti se sledováním německočeské historiografie, resp. přímo medievistiky, dochází v posledních letech k soustavnějšímu výzkumu. Je to úsilí *Centra medievistických studií* a jeho pracovníků na jedné⁸ a *Collegia Carolina*, resp. Karla Hruzy na druhé straně.⁹

Před polovinou 19. století se tehdy dotud poměrně jednotné „zemské“ vědecké zpracovávání českých dějin, v tom i jeho pramenů, začínalo nacionálně a tím i z českého hlediska jazykově profilovat, i když čeští autoři nezdávka ještě, či spíše také, publikovali v obou zemských jazycích. Němečtí naopak česky nepublikovali nikdy – s drobnými výjimkami, jako byli Rudolf Koss či Emil Schieche; tu jde ale až o období I. republiky se zcela odlišnou atmosférou. Odhlédneme-li od příležitostných poznámek v různých pracích kompendiálních, jako byly Palackého *Dějiny* (ale i ty byly původně psány německy) či později Dudíkovy *Dějiny Moravy* (paralelně rovněž v německém rouše), stal se hlavním nástrojem českých badatelů postupem doby Františkem Palackým založený *Časopis Českého musea*,¹⁰

Heinz: *Das Wiener Institut für Geschichtsforschung und die Entwicklung der historischen Hilfswissenschaften in den Sudetenländern*. Prag 1944.

⁷ Z nejnovější literatury k tématu viz L a c k n e r , Christian: *Möglichkeiten und Perspektiven diplomatischer Forschung*. Zum Privileg Herzog Albrechts III. für die Universität Wien vom Jahre 1384. In: Stabwechsel. Antrittsvorlesungen aus der Historisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien 4. Wien – Köln – Weimar 2013.

⁸ Pokud jde o CMS, třeba uvést vedle jednotlivých menších, ale i větších biografii (viz následující pozn.) či omezených témat hlavně sborník statí *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945* (Práce z dějin vědy 18). Vyd. P. Soukup – F. Šmahel. Praha 2004, bohužel bez rejstříku; zde zejména Š m a h e l , František: *Německá medievistika v českých zemích*. Hledání otázek a nalézání odpovědí, s. 7–20; srov. t ý ž : *Neu entdeckte Geschichtsschreibung*. Deutsche Mediävistik in den böhmischen Ländern 1848–1918. In: Soziale Bindungen und gesellschaftliche Strukturen im späten Mittelalter (14.–16. Jahrhundert). Hg. von E. Schlottheuber – H. Seibert. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 132. München 2013, s. 7–28.

⁹ Jde o sborník *Vereinswesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern*. Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum. Ed. F. Seibt. München 1986; a sborníky *Österreichische Historiker 1900–1945*. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Porträts [1]; *Österreichische Historiker 2*. Lebensläufe und Karrieren 1900–1945. Hg. von K. Hruza. Wien – Köln – Weimar 2008–2012.

¹⁰ Zde vyšla i v r. 1836 první česky psaná Palackého výrazně diplomaticky orientovaná stať o tzv. zakládací listině kapituly litoměřické (později častěji přetiskovaná).

jehož německá verze vzala brzy neslavný konec.¹¹ Druhým, či spíše časově prioritním prostředím byly publikační možnosti nabízené *Královskou českou společností nauk*, do jejichž řad čeština pronikala velmi pomalu, i když se tam shledáváme s pracemi řady předních českých odborníků,¹² a kde Palackého německá práce o (českých) formulářových sbírkách patří přes svůj nediplomatický přístup k zlatému fondu obecně diplomatických studií.¹³ Uplatnil se zde nejen M. Klimesch, ale i C. Höfler, který tu v roce založení *Vereinu* připravil až donedávna nenahrazenou edici pražských synodálních statut.¹⁴

Toto „rozvíření se nůžek“ se stává postupem doby v důsledku zintenzivňování vědeckého usilování na české straně stále zřetelnějším, tím spíše, že v r. 1854 přicházejí *Památky archeologické*, i když tam se pomocné vědy historické objevovaly zpravidla jen ve formě zcela nenáročných publikací pramenných jednotlivin.

A tak se dostáváme k době po odeznění Bachova absolutismu, která otevřela dokořán dveře k spolkovému životu, což bylo jedním – a nepochybně základním – z důvodů i pro založení *Spolku pro dějiny Němců v Čechách* (1862).¹⁵ A ti to vzali důkladně do ruky, přestože „otci zakladateli“ byli zejména tehdy mladí studenti historie pražské univerzity. Prvním hybatelem byl Ludwig Schlesinger (1838–1899), jenž získal další: Alexandra Wiechowského (1831–1883), Julia Lipperta (1839–1909), Hermanna Halwicha (1838–1913) a záhy poté Karla Pickerta (1835–1888) a Antona Kohla (1837–1862) a s pozhnáním gurua pražské německé historiografie Kon-

¹¹ Srov. H a n u š , Josef: *Národní museum a naše obrození I*. Praha 1923, s. 375n.

¹² Jejich soupis podává rejstřík prací této společnosti: W e g n e r , Jiří: *Obecný rejstřík ke spisům Král. České společnosti nauk 1784–1884* (s paralelním německým titulkem). Praha 1884, který ale vůbec nerozlišuje mezi evidencí netištěných přednášek od publikovaných, často i rozsáhlých statí.

¹³ Srov. i B r e s s l a u , Harry: *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien 2*. Leipzig 1931, s. 248.

¹⁴ K l i m e s c h , Johann M.: *Urkunden und Regesten zur Geschichte des Gutes Poreschin im 14. und 15. Jahrhunderte*. Abhandlungen der kg. böhm. Gesellschaft. d. Wiss. VII-3, 1889; H ö f l e r , Constantin: *Concilia Pragensia*. Tamtéž V-2, 1862.

¹⁵ N e u m ü l l e r , Michael: *Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Ein deutschliberaler Verein (Von der Gründung bis zur Jahrhundertwende). In: Vereinswesen und Geschichtspflege, s. 179–208; a L e m b e r g , Hans: *Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen im 20. Jahrhundert*. In: Vereinswesen und Geschichtspflege, s. 209–230. Jiří Kofalka ve své biografii F. Palackého – *František Palacký (1798–1876)*. Praha 1998, s. 472n. – dokonce Palackého *Dějiny* považuje za jeden ze základních podnětů k vzniku tohoto spolku. V textu používám promiskuitně označení *Spolek* či *Verein*, pro jeho časopis pak zkrácený název *Mitteilungen*, resp. zkratku *Mitt*.

stantina Höflera (1811–1897), i když ne vždy v jeho intencích, prakticky ihned začali vydávat spolkový časopis s charakteristickým názvem (*Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*), který skončil svou existencí 82. ročníkem ve víru končící druhé světové války.¹⁶ Protože ale předmětem této miscely je doba před vznikem republiky, není třeba brát ohledy na reprezentativní časopis tohoto spolku, známý *Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte*, kterým byly počínaje r. 1937 *Mitteilungen* postaveny na vedlejší, ryze regionálně historicky orientovanou kolej a uvedený *Zeitschrift* se stal na několik let výkladní skříní českoněmecké historiografie.¹⁷

Důležité je, že hned v počátcích spolku byl položen základní důraz na ediční činnost. Vedle vlastního časopisu byly K. Höflerem pouhých pár měsíců po založení vytyčeny tři základní směry výzkumu, neboť spolek se neměl stát – a třeba říci, že opravdu nestal – jen německo vlasteneckým vlastivědným institutem. Naopak měl iniciovat a následně realizovat i vážné pramenné studium, resp. připravovat pro ně adekvátní edice, které se měly týkat nejen německých oblastí Čech, ale měly zahrnovat celoplošně celé království, i když existovaly závažné limity v partikulárních německých organizačních strukturách, neboť ty se neopíraly o žádný archiv centrálního významu. Klíčový tu byl *Místodržitelství archiv*, který se nacházel pod německou správou až do konce monarchie. Jako instituce byl ale pro aktivní, zejména pak medievistické historické pramenné studium prakticky nevyužitelný,¹⁸ i když paradoxně jeho první a současně poslední ředitel Karl Köpl patřil svými deseti články k středně horlivým přispěvatelům do spolkových publikací a nadto se uvázel ke zpracování listináře svých

¹⁶ K tomu v dosti vyhocené rozpravě P i r c h a n , Gustav: *Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen im Wandel der Zeitgeschichte*. Mitt. 61, 1923, s. 69–116.

¹⁷ Dobrou evidenční pomůckou je jakýsi rejstřík k šedesáti svazkům časopisu a třem ročenkám spolku. Výslovně konstatují, že z mně neznámých důvodů tam není reflektována výše zmíněná literární příloha, což znamenalo recenze a referáty o literatuře. V souvislosti s vlastním časopisem je v uvedeném rejstříku zpracovaném Adalbertem S c h m i d t e m : *Inhaltsverzeichnis zu Band 1–60 der Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen und zu den Festschriften 1871 und 1902*. Prag 1927, dvojice soupisů: první eviduje alfabety jednotlivé autory, druhý pak je pokusem o podchycení látky z věcného (v tomto bodě ovšem velmi neúplně), či personálního, event. topografického hlediska. Přitom se jen občas, totiž pokud jde o titulky věcně nejednoznačné, jde nad informace, které je možno vyčíst z názvů jednotlivých statí. Důležitý je i závěrečný osmistránkový soupis publikací *Vereinu*, v němž ovšem figuruje i řada separátů rozsáhlejších studií z *Mitteilungen*.

¹⁸ Srov. K o l l m a n n , Josef: *Dějiny ústředního archivu českého státu*. Praha 1992, s. 609n.

rodných Českých Budějovic, který ale nedokončil.¹⁹ O něco pozdější snahy Adolfa Bachmanna, předního člena *Vereinu*, po rozdělení rovněž v roce 1862 zásluhou Palackého zřízeného *Zemského archivu českého* na český a německý se nezdařily. Zda to opravdu způsobil až anekdotický rozhovor jeho druhého ředitele J. V. Nováčka se zemským maršálkem knížetem Jiřím Lobkovicem asi dnes už nikdo nemůže vážně posoudit.²⁰

Ty tři vytyčené oblasti plánovaných spolkových publikací lze charakterizovat následovně:²¹ 1) první řada měla být vyhrazena obecně politickým či kulturně historickým pramenům; 2) mělo jít o studie k českým dějinám a národopisu zejména ve vztahu k Říši na jedné a k Rakousku na druhé straně a 3) mělo jít o studie, které měly směřovat k poznání minulosti českoněmeckých měst. V této souvislosti se Höfler cítil povinen bojovat proti snahám některých členů spolku, kteří chtěli publikační činnost zaměřit při realizaci těchto úkolů výlučně popularizujícím směrem. Nakonec se podařilo vytvořit separátní pracovní skupinu, která se této problematice měla věnovat. A ta skutečně zpracovala příslušnou instrukci.²²

Šlo v tehdejších poměrech o velmi ambiciózní plán, jež uskutečnit, resp. ve větší míře uskutečňovat v podstatě „na koleně“ nebylo v silách spolku, ani jednotlivců z jeho řad.²³ Nicméně v kombinaci úkolů vytyčených v bodě prvním a třetím se podařilo vytvořit práce a zejména edice

¹⁹ Viz níže.

²⁰ Srov. *Nováčkovské historiky*. Vyd. J. Nováček. Praha 1934, s. 47.

²¹ Dle Pirchanova shrnutí cit. v pozn. 16, s. 108, pozn. 25.

²² Rozhodující účast v ní měli tři mladíci, kteří *Spolek* založili, totiž Ludwig Schlesinger, Hermann Hallwich a Julius Lippert. Instrukci samotnou viz Mitt. 7, 1869, s. 178.

²³ Tu je třeba upozornit, že v r. 1891 byla ustavena *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste in Prag*, která ovšem nevznikla jako „Ersatz“ *Královské české společnosti nauk*, jak chce H e m m e r l e , Josef: *Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen*. In: Vereinswesen und Geschichtspflege, s. 231, pokud to ovšem není míněno jako odchod Němců z této celozemské „utraquistické“ instituce. Její význam v době do r. 1918 byl pro vlastní historickou a vůbec ediční práci spíše mizivý, i když se v ní setkáváme s řadou osob angažovaných v samotném spolku, protože její historická komise se ustavila až v r. 1920 (H e m m e r l e , J.: tamtéž, s. 234). A stejně tak je třeba zmínit tandemem A. Bachmann – E. Werunsky od sklonku 19. století (1898) vydávanou řadu *Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft*, kde padají v úvahu vlastně jen reflexe Rudolfa Kosse jednak nad privilegií Jana Lucemburského pro českou, resp. moravskou šlechtu, jež byly ale bádáním odmítnuty, jednak nad materiálem prvního svazku *Českého diplomatáře* G. Friedricha, velmi kriticky zhodnoceném K. Kroftou v ČČH 18, 1912, s. 211–220. Je ale zajímavé, že ani Koss, ani další autoři medievistických prací tehdy mladší generace se s výjimkou W. Wostrého v *Mitteilungen* vůbec neobjevují, i když jde prakticky vesměs o žáky obou vydavatelů na pražské německé univerzitě.

trvalé hodnoty, i když pochopitelně nesou více než jen stopy doby, v níž vznikly. Leč ještě předtím, než jim bude věnována detailnější pozornost, je třeba konstatovat, že k spolkovému časopisu, vycházejícímu zpravidla ve čtyřech sešitech ročně, bývala připojována řadu let, totiž do roku 1914 tzv. *Literarische Beilage* (se samostatným stránkováním), kterou zpočátku redigoval (a částečně i autorsky obhospodařoval) Konstantin Höfler, po němž se tu vystřídali další redaktoři, bezprostředně krátce i M. Pangerl a pak další, od redaktorů vlastního časopisu odlišní. Tato příloha ovšem sledovala i publikace nehistorické a bývala původně dosti omezená. Skončila v r. 1914, leč její obsah nezanikl, protože od té doby byl integrován do vlastního časopisu.²⁴ Reflektovala v omezené, i když vzrůstající míře i vybraná díla česká, často polemicky, ale i jinak konala služby bibliografického rázu – tak např. v r. 1914 přinášela seznam historických témat, která se objevila v běžném roce v předlitavských středních školách. Vzhledem k jejímu obecnému rázu, velké stručnosti a velmi malému procentu prací, které tu bezprostředně zajímají, na ni nebude v dalším brán soustavně zřetel, i když je třeba říci, že se tam objevují zejména – i když ne soustavně – referáty o edičních podnicích.²⁵ Jakousi výjimku je třeba učinit právě v kontextu s diplomatikou. Neboť na první pohled je patrné, že v poměrně malém spektru české literatury je pozornost věnována zejména edicím. Zastavit se ale je třeba u podrobných recenzí tří významných prací tehdy vedoucích českých autorů, archivářů města Prahy a současně univerzitních profesorů, a u edice třeboňského archiváře Františka Mareše. Jde o německy psanou práci J. Emlera o kanceláři Přemyslovců od Mathiase Pangerla²⁶

²⁴ Podle Neumüllera, M.: *Der Verein*, s. 203, se jen v prvních třiceti svazcích objevilo 1306 anotací a referátů.

²⁵ Tu stačí jako na *partes pro toto* uvést po jednom konkrétním dokladu tří základních variant: překvapivý nacionalistický výron v recenzi A. Horcicky na první svazek českokrumlovského listináře v Mitt. 47, 1909, Liter. Beilage, s. 19n., mlčení o většině českých relevantních prací (dokonce nebyl reflektován ani Friedrichův diplomatář, o práci Kossově srov. níže) a posléze kritické, ale objektivní hodnocení (S. Steinherzova recenze na G. Bondy – F. Dworský, *Zur Geschichte der Juden*, Mitt. 49, 1911, Liter. Beilage, s. 17n.). K J. Loserthovi srov. níže pozn. 52.

²⁶ Když se ale nalistují příslušné stránky, zjišťuje se s překvapením, že nejde o referát o známé Emlerově knize o kanceláři posledních Přemyslovců z r. 1876, ale v podstatě o překlad Emlerovy stati o kanceláři Václava II. s přehledem o době předchozí, jak byl otištěn ve *Zprávách Královské společnosti nauk* v r. 1876 s připojenými poznámkami (Mitt. 15, 1877, Liter. Beilage, s. 33–41).

a knihu o registrech J. Čelakovského od anonyma, hlásícího se jen šifrou a,²⁷ a o *Rožmberskou popravčí knihu* od A. Hořičky.²⁸

Práce, kterým bude naopak nadále věnována pozornost, jsou tak v zásadě dvojího charakteru. Jednak jde o rozsáhlejší edice knižní povahy, jednak o edice spíše příležitostné menšího rozsahu, které jen výjimečně (to když šlo o několik pokračování) dostaly posléze podobu samostatné knihy.²⁹ Ale předtím je třeba ještě uvést, že členové *Vereinu* publikovali své práce (a často ty významnější) i mimo vlastní spolkové publikace. Že se tak bez výjimky dělo – chtělo by se říci, že v důsledku tehdejších politických poměrů pocho-pitelně – mimo edice připravované vzrůstající se českou historiografií, není snad ani třeba připomínat. Zato se s nimi setkáváme zejména v ústředních vydavatelských podnicích mocnářství, jako byly zejména *Fontes rerum Austriacarum* či *Archiv für österreichische Geschichte*. Tak ještě před vznikem *Vereinu* tam začala vycházet třísvazková Höflerova edice pramenů, převážně ovšem vyprávěcích, k dějinám husitství, dnes, vlastně už po epochálních Palackého husovských *Documentech*, až na výjimky beznadějně zastaralá.³⁰ Naopak v 70. letech 19. století to byly dva dodnes nenahrazené (a vlastně svým způsobem nenahraditelné) listináře jihočeských cisterckých opatství, totiž Vyššího Brodu a Zlaté Koruny prací Matthiase Pangerla (1833–1879), které vedle „hladkých“ textů přinášejí v poznámkovém aparátu různé kvalifikované diplomatické informace, zejména pokud k nim zavdaly podnět diplomatické podvrhy Oldřicha z Rožmberka, na něž Pangerl upozornil jako první a jimž věnoval i pozornost mimo publikace *Vereinu*.³¹ Přes svou před-

²⁷ Tu jde v protikladu ke klidnému tónu jiných referátů o dost bizarní referát, z něhož stačí ocitovat následující větu: *Tschechen sich längst an Kolatschen gülich thaten, während sich die Deutschen noch mit der Eichenkost begnügen mussten* (Mitt. 29, 1891, s. 20–23, cit. místo na s. 21).

²⁸ Tentokrát je referent podepsán – A. Hořička, který editora a jeho edici výrazně kritizuje (Mitt. 17, 1879, Liter. Beilage, s. 6), ač právě jeho ediční výkony byly po právu označeny za velmi chabé (srov. níže, pozn. 56n.).

²⁹ Tak tomu bylo např. s Gradlovými edicemi obou tammích „Achtbuchů“.

³⁰ Jsou to Höflerovi *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung I–III*, vydání Rakouskou akademií věd ve *Fontes rerum Austriacarum*, Abteilung I – Scriptorum 6, Wien 1856–1866, srov. K o ř a l k a , J.: *František Palacký*, s. 473n. Palackého *Documenta vitam, causam et doctrinam ... illustrantia* vyšla v Praze v r. 1869. K Höflerovi existuje rozsáhlá literatura; srov. aspoň Z i l y n s k á , Blanka: *Karl Adolf Constantin Höfler jako univerzitní učitel*. In: Německá mediévistika, s. 79–93. Srov. i M i k u š e k , Eduard: *Formování a životní angažovanost zakladatelské generace Spolku pro dějiny Němců v Čechách*. In: Německá mediévistika, s. 79–93.

³¹ *Die Witigonen, ihre Herkunft, ihre ersten Sitze und ihre älteste Genealogie*. *Archiv für österreichische Geschichte* 51, 1873. Vedle něho je třeba upozornit na rozsáhlou stať Valentina S c h m i d t a : *Die Fälschung von Kaiser- und Königsurkunden durch*

časnou smrt se stihl zapsat do *Mitteilungen* celkem 16 rozpravami (ca 250 stran), takřka vesměs čerpajícími z problematiky rožmberské. Z dalších mimo *Verein* vydaných děl to byly A. Bachmannem (1849–1914) opět ve Vídni připravené výběrové edice diplomatického materiálu k době Jiříka z Poděbrad v kontextu s Friedrichem III.,³² či H. Hallwichova edice dokumentů k životopisu Albrechta z Valdštejna.³³ Obě ovšem bez širšího diplomatického zájmu. Zatím co se tyto edice připínaly k českým dějinám, E. Werunsky v souvislosti se svou biografií Karla IV. připravil obecný zájem vzbuzující excerpta z papežských register pro dobu tohoto panovníka.³⁴ V *Mitteilungen* se ale jeho jméno kmitne jen jednou, a to přednáškou o obecně městské problematice, tedy spíše náhodně a z našeho pohledu okrajově.

Ale ještě jedna mimořádně významná edice z pera jednoho z nejagilnějších přispěvatelů spolkového časopisu musí být zmíněna, a to i proto, že se obrací k diplomatické edici, vymykající se dosavadnímu preferování listinného materiálu. Jde o edici závažných fragmentů stavebních účtů pražské svatovítské katedrály, připravenou tehdejšími docentem dějin umění na německé pražské univerzitě J. Neuwirthem, doprovobenou uměleckohistorickou analýzou, i tehdy moderní rozbor pramene.³⁵ On sám se nadto autoricky v *Mitteilungen* uplatnil celkem dvacekrát, patřil tedy k „nejpilnějším“. Nadto pak nejen že v nich vycházel zpravidla z diplomatického, kodikologického, ale i epigrafického materiálu, ale tento i vydával a analyzoval.

Nechám-li stranou práce, kde je tento materiál využíván především historicky, zaslouží zmínky jeho stati o pozdějších vpiscích v rukopisech Národního muzea,³⁶ o zlatokorunských náhrobnících,³⁷ či o diplomacie

Ulrich von Rosenberg. Mitt. 32, 1894, s. 317–337 a 33, 1895, s. 181–202, i když pozdější práce akcentovaly situaci jinak (viz naposled M a r á z , Karel: *K problematice padělání pečeti na sklonku středověku*. Sfragistický příspěvek k falzům Oldřicha II. z Rožmberka. SAP 48, 1998, s. 49–103).

32 Jsou to jeho *Urkunden- und Actenstücke zur österreichischen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrichs III. und König Georgs von Poděbrad*. FRA, Abt. II – Diplomataria et acta 42. Wien 1879, a *Briefe und Actenstücke zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrichs III.*, tamtéž 44. Wien 1885.

33 Jde zejména o jeho *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins 1–3*. Leipzig 1910.

34 *Excerpta ex registris Clementis VI. et Innocentii VI. summorum pontificum historiam S. R. Imperii sub regimine Karoli IV. illustrantia*. Innsbruck 1885.

35 N e u w i r t h , Joseph: *Die Wochenrechnungen und der Betrieb des Prager Dombaues in den Jahren 1372–1378*. Prag 1890. Teprve nedávno se česká věda soustavněji připojila k tomuto dílu prací Marka Suchého z r. 2003, i když na její pokračování stále čekáme.

36 *Die Fälschung der Künstlernamen in den Handschriften des böhmischen Museums in Prag*. Mitt. 29, 1891, s. 297–307.

37 *Goldenkroner Grabdenkmale*. Mitt. 34, 1896, s. 402n.

a interpretaci odpustkového listu ohledně stavby farního kostela v Mostu z r. 1518 nebo o řády českokrumlovských kameníků, tentokrát z r. 1564, či pražských malířů v opisu z 16. století.³⁸

Snad stojí za to poznamenat, že žádné celočeské edice, jež v té době byly realizovány, ať šlo o *Český diplomatář*, *Monumenta Vaticana*, *Sněmy české* (ty ovšem měly i německou verzi, ale autorsky se od české nelišily) či *Acta Sanctae Congregationis de propaganda fide* vydávané zemskými institucemi, neměly mezi svými editory osoby německého původu – nejrozsáhlejší podnik, totiž *Archiv český*,³⁹ vydávaný Historickým spolkem a další jím vydávané edice pochopitelně tím méně. To ale neznamená, že by se Němcům nedostávalo příležitosti. Stačí jen upozornit na to, že mezi stipendisty *České římské expedice* bylo i pět německých, jejich pobyt tam ale nepřinesl žádné hmatatelnější výsledky, snad s výjimkou R. Knotta, jenž se nadto v *Mitteilungen* prezentoval jedenácti texty.⁴⁰

Ale je třeba přejít k vlastní vydavatelské platformě *Vereinu*, jejímž živým jádrem – poté, co sešlo z realizace úvah o nějaké plošné celozemské základní edici⁴¹ – se stala a ovšem i zůstává řada listinářů tehdy německých pohraničních měst,⁴² které doprovází několik edic listinného materiálu tamních církevních institucí.⁴³ Edice děl kronikářských, tj. pozdně středověkých, resp. raně novověkých městských kronik se vymykají z našeho

³⁸ *Die Ordnung der Krummauer Steinmetzen, Maurer und Zimmerleute aus dem Jahre 1564*. Mitt. 37, 1899, s. 427–453 a *Eine Abschrift der Prager Malerordnung aus dem Jahre 1515*. Festschrift 1, 1902, s. 96–107.

³⁹ Podařilo se mi najít jen jeden drobný příspěvek K. Köpla. Jde o *Dopisy úřadu podkomorského Budějovským 1412–1526*. AČ VII. Praha 1887.

⁴⁰ Srov. K r i s t e n , Zdeněk: *Za odkazem Františka Palackého*. Tři statě z doby nesvobody. Praha 1948, s. 17 a 44. V *Mitteilungen* nalézáme stopu po K. Ludwigovi, jenž se tam prezentoval lokálně karlovarskými drobnostmi, o Knottovi a Prochaskovi bude zmínka níže. Dodát lze snad ještě, že šlo o absolventy pražské německé univerzity (po r. 1882).

⁴¹ Viz N e u m ü l l e r , M.: *Der Verein*, s. 200.

⁴² Protože jde o známé listináře, jejichž bibliografické údaje lze nalézt v kterékoliv bibliografii a naposled jsou vypočteny u Martina N o d l a : *Německá medievalistika v českých zemích a studium sociálních a hospodářských dějin*. In: *Německá medievalistika*, s. 60, stačí o nich hovořit pouze v geografických termínech. Jsou to v době do r. 1918: Most, Žatec, Český Krumlov, Ústí n. L. a České Budějovice. Lze ovšem dodat, že se k nim v průběhu let objevila v *Mitteilungen* řada dodatků; nejzřetelněji k tomu nejstaršímu z pera jeho vydavatele (Mitt. 20, 1882, s. 211–228).

⁴³ *Urkunden- und Regestenbuch des ehemaligen Klarissinen-Klosters in Krummaw*. Hg. von J. M. Klimesch. Prag 1904, a *Das Salbuch der Egerer Klarissinnen von 1476*. Ed. K. Siegl. Prag 1905 (původně v Mitt. 43 a 44). V první z obou prací je vydáno i staré klášterní nekrologium, které znovu upozorňuje na i dnes aktuální úkol, totiž na potřebu moderní edice českých středověkých nekrologií.

zorného pole, leč s jednou výjimkou. Jde o edici kronik města Chebu, a to z jednoduchého důvodu, protože je v ní doslova skryta mimořádně závažná edice chebských městských počtů z let 1390–1440 a pod záhadným titulem *Einzelne* je vydána důležitá politická korespondence zejména s králem (Václavem IV.).⁴⁴

V případě městských listinářů šlo nepochybně o velmi ambiciózní podnik, tím spíš, uvědomíme-li si, že autoři vlastně pracovali bez jakéhokoliv institucionálního zázemí. Jako mezník byl volen už kanonizovaný rok 1526, který ovšem v případě Českého Krumlova byl snížen na rok 1480, u Českých Budějovic pak byl K. Köplem v tisku dosažen pouze rok 1391, i když materiál byl zhruba sebrán až do r. 1420. Doslova iritující název listináře mosteckého jako „Stadtbuch“ jeho autor vysvětluje v předmluvě jako záměr zahrnout do něj i další než jen úzce listinné materiály, což se ovšem vzhledem k rozsahu dochovaného materiálu mohlo stát pouze náznakovým způsobem, i když tím do značné míry potenciálního uživatele uváděl v omyl.

Přehlédně-li se počet významnějších tehdy německých měst v Čechách, zjišťuje se, že – odhlédne-li se od po r. 1918 vydaného listináře teplického – zájem o pokračování upadl, resp. se ukázalo, že podobné práce jsou už nad síly jednotlivců, nepochybně také v důsledku zvyšujících se nároků. Tak nedošlo zejména na dvě významná, ba pro středověk z hlediska českých Němců vlastně nejvýznamnější města, totiž na Cheb⁴⁵ a Litoměřice,⁴⁶ i když je to vzhledem k množství materiálu snadné pochopit. Z dalších měst, jejichž středověká role byla větší než v novověku a je k dispozici alespoň rámcově základní materiál, by snad bylo lze ještě uvést města Kadaň či Stříbro, byť byla s oběma předchozími nesrovnatelná. Pro jejich specifické postavení už ve středověku počestěná města jako Kutná Hora či Kolín nechávám pochopitelně zcela stranou.

⁴⁴ *Die Chroniken der Stadt Eger*. Bearb. von H. Gradl. Prag 1884, s. 182–232 a 241n.

⁴⁵ Tu by ovšem muselo jít o vícesvazkové dílo. Chebští archiváři ovšem i tak vykonali dílo mimořádně. Srov. níže a také H l a v á č e k , Ivan: *Abriss der Egerer und egerländischen Historiographie*. In: Festschrift Walter Jaroschka zum 65. Geburtstag = *Archivalische Zeitschrift* 80, 1997, s. 180–194 a jeho český překlad: *Nástin historiografie města Chebu a Chebska*. Sborník Chebského muzea 1997, s. 132–140.

⁴⁶ K tomu srov. co o J. Lippertovi v té souvislosti napsal M i k u š e k , Eduard: *Zakladatelská generace Spolku pro dějiny Němců v Čechách*. In: *Německá medievistika*, s. 91. Sem patří i zmínka o stati W. H i e k e h o : *Beiträge zur Geschichte von Leitmeritz*. *Mitt.* 28, 1890, s. 334–362, regestující pamětní knihu (kopiář) města Litoměřic (nyní SOKA Litoměřice, AM Litoměřice, evid. č. 452), z níž vydává řadu jednotlivin. Viz i S e i b t , Ferdinand: *In memoriam Julius Lippert*. In: Týž: *Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche*. München 2002, s. 413–418.

Je třeba se zrcadlově podívat i na srovnatelnou českou žeh té doby, kdy jsou k dispozici jen dva svazky jinak a daleko širě koncipovaného díla Jaromíra Čelakovského, totiž jeho *Sbírky práva městského v Království českém*, z něhož zde padá v úvahu jen svazek druhý, obsahující privilegia venkovských královských měst, tedy i měst německého pohraničí,⁴⁷ a listinář plzeňský Josefa Strnada.⁴⁸ V naší souvislosti je hodno pozoru jedno konstatování k době vzniku díla, že totiž při výčtu finanční podpory pro tisk Čelakovského edice jednotlivými městy není ani jedno německé. Ale ještě pozoruhodnější je, že Čelakovský při výčtu měst, která přispěla, ale i nepřispěla, uvádí vůbec pouze města česká, takže se zdá, jakoby žádost na města německá vůbec nebyla vznesena,⁴⁹ i když existují doklady, byť nečetné, o tom, že soukromé osobní styky mezi jednotlivci mohly existovat (a doklady se týkají právě jmenovitě Čelakovského), byť se většinou zřejmě jednalo toliko o korektní vztahy v rámci společenských povinností.⁵⁰ A třeba připomenout, že paralelní spolek moravský se k podobnému počínu nikdy neodvážil, ač se tam nalézaly alespoň tři význačné městské subjekty.⁵¹

Ale jsou tu ještě alespoň tři další důležité, *Spolkem* vydané knižní solitéry, které spadají do našeho zorného pole. Autorem toho prvního je Johann

47 Tu je zejména Cheb profilujícím subjektem.

48 *Listář a listinář královského města Plzně 1, 2*. Plzeň 1891–1905. Možno samozřejmě upozornit na některé (ale dílčím způsobem různě strukturované) edice v rámci *Archivu českého*.

49 Viz *Privilegia královských měst venkovských v Království českém (Codex iuris municipalis regni Bohemiae 2)*. Praha 1895, s. IXn. Sem možno dodat charakteristickou poznámku, kterou si Čelakovský učinil (a kterou v rámci edice *Moje zápisky 1871–1914* vydal Luboš Velek v Praze 2004, s. 73), když v r. 1886 pracoval v Českých Budějovicích. Tehdy ho totiž tamní starosta požádal, aby vypracoval promemoriál k radě českobudějovické, aby CIM mohl vycházet německy nákladem německo-českých měst! Zápisek pochází z r. 1886.

50 Jako určitou výjimku lze uvést korespondenci mezi pražskými archiváři, zmíněným již J. Čelakovským a V. J. Nováčkem s chebským H. Gradlem, jejichž vztahy zřejmě byly osobnějšího rázu, protože v korespondenci čteme i o pozdravech manželkám apod. Srov. H l a v á č e k , Ivan: *Čeští archiváři a chebský městský archiv na konci 19. století*. (Z korespondence V. J. Nováčka a J. Čelakovského s H. Gradlem). SAP 33, 1983, s. 365–389. Studium dalších korespondencí přinese, doufejme, další poznatky. V korespondenci V. Vojtíška, jež je jednou z mála zpracovaných, přichází materiál soustavněji až po r. 1918, v době předchozí jsou v ní dopisy Němců vůbec zcela výjimečné (např. jedenkrát B. Bretholz).

51 K a l h o u s , David: *Osudy jednoho časopisu*. Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens. In: Německá medievistika, s. 95–105.

Loserth, který byl právem označen za vědce „světového významu“.⁵² Ten našel v korutanském lavanttalském svatopavelském klášteře mimořádně důležitý pramen k českým dějinám doby kolem r. 1300. Jde o formulářovou sbírku, kterou mohl bez nadsázky označit za největší obohacení naší pramenné základny pro dobu Václava II. Jde totiž o obsahově zejména ke každodennostní problematice cílící závažný bohemiální formulářový soubor doby kolem r. 1300,⁵³ který editor zasadil do patričních souvislostí, aby v tom kontextu konkrétně ukázal alespoň na jeden jeho pramen, totiž dotud neznámou sbírku dokonce ještě z 12. století. Loserth ovšem vydal vůbec i řadu dalších pramenů diplomatické povahy, v tom i různé jiné formulářové sbírky, i když zpravidla ve zlomcích, a to do značné míry právě v zde sledovaném spolkovém časopisu. Tam uveřejnil totiž těžko uvěřitelných 54 článků, absolutně nejvíc ze všech přispěvatelů, a to v průběhu takřka celého půlstoletí (1876–1919).⁵⁴ Skoro vesměš šlo o edice nebo jejich interpretace. I když tu převažoval diplomatický materiál nejrůznějších kategorií, přicházejí ke slovu i texty literární povahy, přičemž jde i tu zpravidla o pramenná *nova*, často ze zahraničních zdrojů, která dodnes skoro vesměš nejsou nahrazena. Je proto skoro s podivem, že z těchto zhruba osmi set (!) stran nebyl udělán alespoň výběrový reprint. Rozhodně by si to tato materie zasloužila. Neboť zejména formulářové sbírky, kterým Loserth věnoval pozornost až do samotného závěru svého autorského účastenství v *Mitteilungen* (zejména tu jde o pozdně přemyslovskou dobu), jsou stále aktuálním, i když současně i velmi obtížným tématem, jak pro dobu přemyslovskou, tak pro dobu lucemburskou, neboť jejich detailní příbuznost, provázanost a posloupnost rozřešit asi nikdy nepůjde. Pokud by se to přeci jen podařilo,

52 To zejména v důsledku lvího podílu na edici Wiklefových děl. Srov. S o u k u p , Pavel: *Johann Loserth (1846–1936)*. Ein „Gelehrter von Weltruf“ in Czernowitz und Graz. In: *Österreichische Historiker* 1, s. 39–71, konkrétně zejména s. 52n. Týž autor věnoval předtím Loserthovi jako badateli v českých dějinách speciální pozornost: srov. i S o u k u p , Pavel: *Johann Loserth a český středověk*. In: *Německá medievistika*, s. 251–272, ale kupodivu o této základní edici a jí předcházejících formulářových studiích Loserthových tu nenalézám ani zmínky. Ovšem třeba konstatovat, že doslova v záplavě Loserthových pramenných bohemiálních prací pro celý středověk a raný novověk to nelze při nutné autorově stručnosti ani vyčítat, i když právě pro tuto kategorii je Loserthův příspěvek trvalý.

53 *Das St. Pauler Formular*. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II. Prag 1896. Na tom nic nemění nepříjemná skutečnost, že Ferdinand Tadra, znalec českých středověkých formulářových sbírek, ve svém důkladném referátu v ČČH 3, 1897, s. 100–103 ukázal na velké množství Loserthových chybných – možno dodat, že velmi často zcela zbytečných – čtení, která nezřídka různě znesnadňují, či výjimečně dokonce zabraňují pochopení textu.

54 Srov. jejich výčet v S c h m i d t , A.: *Inhaltsverzeichnis*, s. 32–34.

byl by to mimořádný vhled do písemné kultury Čech oné doby a vlastně nejen Čech samotných.

Druhým je dvousvazkový listinář, resp. kopiář pražského kláštera v Emauzích, zpracovaný Leanderem Helmlingem a Adalbertem Horcickou.⁵⁵ Přináší dotud do značné míry neznámý důležitý materiál zejména pro Nové Město pražské⁵⁶ z doby předhusitské, i když je technicky a vůbec zpracovatelsky velmi nenáročný.⁵⁷

Samuel Steinherz pak vydal nákladem *Spolku* korespondenci prvního pražského arcibiskupa po velké husitské sedisvakanci, Brusa z Mohelnice; bohužel se týká jen dvou let z jeho dvacetiletého pontifikátu,⁵⁸ kterou doprovodil i rozbohem pamětního spisku o obnově jednoty víry v zemi.⁵⁹ Svěbytnou formu nabyla právněhistoricky orientovaná publikace Karl Friedricha Rietsche. Šlo o edici nejstarší městské knihy falknovské (Sokolov), jejíž úvod byl otištěn v *Mitteilungen*, aby pak v samostatné publikaci byl paralelně otištěn společně s její edicí.⁶⁰

Zcela specifické bylo postavení dvou následných archivářů doslova nejbohatšího městského archivu českého mimo Prahu (a chtělo by se pro středověké období říci vedle ní), totiž archivu chebského. Šlo o Heinricha Gradla (1842–1895; 17 titulů a ca 350 stran) a Karla Siegla (1851–1943, 33 titulů a skoro tisíc stran). Jejich archivářská a zejména ediční činnost nemá – s výjimkou již výše citovaného Johanna Losertha (54 titulů a zhruba 750 stran)⁶¹ a Ludwiga Schlesingera (41 titulů o takřka tisíci stránkách)

⁵⁵ Ten se sám na svých pracích podepisoval střídavě jak Horcicka, tak Horčička.

⁵⁶ *Das vollständige Registrum Slavorum I-II*. Prag 1904, 1914, které ovšem rámcově představil již v r. 1878 Ludwig Schlesinger, který je tehdy měl ve svém majetku (a později je věnoval *Verein*), ve svých *Mitteilungen*.

⁵⁷ Tu stačí upozornit na referát Ferdinanda Tadry v ČČM 79, 1905, s. 184–188 a G. Friedricha v ČČH 11, 1905, s. 334–339.

⁵⁸ *Briefe des Prager Erzbischofs Anton Brus von Müglitz 1562–1563*. Prag 1907. Jeho životopis naposled podal K o s t l á n , Antonín: *Samuel Steinherz*. In: *Disappeared Science. Biographical Dictionary of Jewish Scholars from Bohemia and Moravia – Victims of Nazism, 1939–1945*. Vyd. M. V. Šimůnek – A. Kostlán. Práce z dějin vědy 29. Červený Kostelec – Praha 2013, s. 216–228. Třeba dodat, že se Steinherzovými důležitými, zejména judaistickými a karolinskými statěmi, se setkáváme i po r. 1918.

⁵⁹ Mitt. 45, 1907, s. 162–177.

⁶⁰ *Das Stadtbuch von Falkenau (1483–1528)*. Mitt. 33, 1895, s. 242–263; samostatná práce ze stejného roku, vydaná rovněž *Spolkem*, má rozsah 66 stran.

⁶¹ K tomu nutno připočítat i jeho početné a znalé referáty v referativních částech časopisu, jež někdy přecházejí do samostatných pojednání. Výslovně je třeba upozornit na jeho referát o J. Jirečkově edici tzv. Dalimilovy kroniky ve *FRB*, který se rozrostl vlastně na další článek (Mitt. 16, 1878, Liter. Beilage, s. 49–56) a navázal na starší rozpravu.

– v německočeském neuniverzitním prostředí, a už vůbec ne ve *Vereinu* a jeho časopisu obdobu.⁶² Přitom je třeba si uvědomit, že doslova množství jejich prací vycházelo mimo zorné pole *Vereinu* v dnes těžko, pokud vůbec, dostupných publikacích hornofalckých, či přímo bezprostředně lokálně chebských.⁶³ Přitom jsou podstatné dvě skutečnosti: jde většinou o zpracování či interpretaci, resp. o obě dohromady, a to doslova vesměs vlastních chebských materiálů; v důsledku toho jde takřka úplně o materiál diplomatický, často svébytného charakteru, tedy o typy, které v jiných městských prostředích nejen nejsou dochovány, ale často je i otázka, zda vůbec existovaly. Šlo tak primárně o texty „městskoknihové“, ale i listinné v široké paletě, ale také o začínající materiál aktový. Zatímco Gradl přinesl významné materiály k obecným říšským a českým dějinám za vlády Karla IV. a jeho synů,⁶⁴ u Siegla se to týkalo zejména dvou nejstarších knih proskripcí (*achtů*) ze 14. století a hospodářské knihy (*Salbuch*) tamních klarisek z druhé poloviny století následujícího.⁶⁵ Poté nastává ve *Vereinu* v otázce studia městských knih na delší dobu mlčení, až v r. 1915 je z pozůstalosti Adalberta Horčičky péčí Josefa Bergla vydána nejstarší kniha českokamenická ze 14. století, jež je příkladem soukromoprávní knihy soudní, která se v polovině 15. století proměnila v knihu radní. Ovšem vlastní technika nejen edice, ale týká se to i samotného komentáře, neodpovídala už ani tehdy nárokům kladeným na taková i podobná díla.⁶⁶ Důležitá, totiž slibná, je tu i předmluva, mluvící obecně o pokračování v této činnosti. Ta ovšem došla v následujících desetiletích jen omezeného naplnění vydáním městské knihy duchcovské G. Korkischem (1941).⁶⁷

62 Jejich krátkodobý předchůdce v chebském archivu Franz Kürschner, který byl absolventem vídeňského Institutu (dále jen IöG) a po několika letech odešel do Vídně, byl v *Mitteilungen* autorem jen několika drobných egerián. Snad tu zaslouží zmínku i zcela neobvykle vřelá glosa k Sieglovým 80. narozeninám od V. Vojtíška (ČAS 9–10, 1933, s. 347n.

63 Viz též mou stať *Abriss der Egerer*, s. 180–194. Frekvenci publikační účasti jednotlivých autorů podávám bez ohledu na jejich specializaci v příloze závěrem. U těch profilujících autorů uvádím i rámcové rozsahy jejich stránkového podílu.

64 Tu je třeba zdůraznit jeho významnou, leč zcela zasutou edici záhadného chebského „Rescriptenbuchu“ Václava IV., o níž ještě níže.

65 *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes I (1310–1390), II (1391–1668)*. Prag 1901 a 1907, původně v Mitt. 39, 1901, a 41, 1903.

66 Tu lze odkázat na důležitou zevrubnou recenzi Václava Vojtíška v ČČH 22, 1916, s. 152–158. Na knihu ovšem upozornil Horčička už v r. 1907 v Mitt. 45, 1907, s. 39–47.

67 Původně na ni ovšem v Mitt. 32, 1894, s. 103–114 upozornil H. Hallwich, který svou informaci „ukryl“ do souboru několika příspěvků pod hlavním titulem *Böhmen, die Heimat Walthers von der Vogelweide?*

Není proto divu, že v rámci velké pozornosti městské problematice obecně (jak jsme viděli zejména také v souvislosti s edicemi městských listinářů) sledovali historici *Vereinu* zcela svébytnou kategorii městské diplomatiky, totiž městské knihy. Tak je to zejména obecně orientovaná stať Viktora Prochasky o vzniku a vývoji nejstarších českých městských knih z r. 1884, která vyšla v době, kdy se tato diplomatická kategorie obecně využívala toliko po bezprostředně jevové, obsahové stránce, aby nanejvýš byla předmětem studia právněhistorického.⁶⁸ Pro objektivitu třeba dodat, že ani česká literatura (V. V. Tomek, i když jeho starý pražský místopis je dílem mimořádného důvtipu i odříkavosti, J. Emler, A. F. Rybička) a edice připravené v zhruba téže době (soudní kniha jičínská či novobydžovská kniha svědomí) na tom ovšem nebyly jinak. Ale na program se dostaly i konkrétní městské knihy, jako např. nejstarší litoměřická.⁶⁹

Nemá smysl citovat diplomatické jednotliviny jako takové, neboť ty mají velmi široké spektrum, které je ovšem až na výjimky ohraničeno českým prostorem. Ty výjimky se týkají spíše Rakouska, nadto zřetelněji v novověku, méně pak Moravy či jiných zemí České koruny. Pozorujeme tu v podstatě tři druhy příspěvků s diplomatickým „nábojem“, i když bez komplexnějšího diplomatického zhodnocení. Do první skupiny patří práce, které už v okamžiku vydání byly vlastně překonány či nepřinášely nic nového.⁷⁰ Do druhé lze řadit stati zpřístupňující diplomatické prameny různými způsoby, tj. buď registrovou formou či plnotextově, jež tehdy znamenaly pokrok ve zpřístupňování dotud více či méně neznámé látky, a posléze do třetí ty rozpravy, které jsou k bezprostřednímu užitku i dnes – tedy nikoliv jenom jako texty „kolikující“ dějiny oboru –, neboť nebyly nahrazeny, maximálně různým způsobem toliko doplňovány. O těch prvních není třeba ztrácet dalších slov. Pokud jde o ty druhé, je situace komplikovanější, protože stojí často na rozhraní a nelze je jednoznačně charakterizovat.⁷¹ Nicméně

⁶⁸ *Ueber die Entstehung und Entwicklung der ältesten Stadtbücher in Böhmen*. Mitt. 22, 1884, s. 56–71, které se dostalo svým způsobem i uznání Václava Vojtiška v jeho základní stati z r. 1915, jenž ji zařazuje do vývoje (teritoriálně) českého bádání (viz přetisk: V o j t i š e k, Václav: *Výbor rozprav a studií*. Praha 1953, s. 63).

⁶⁹ K a t z e r o w s k y, Wenzel, Mitt. 33, 1895, s. 100–107, byť její edici podali až v r. 2006 Barbora Kocánová s Jindřichem Tomasem a dalšími editory. Třeba ovšem dodat, že různé široké informace o městských knihách (ale obdobně i o jiných diplomatických kategoriích) se nalézají v statích označených všeobecnými názvy jako *Beiträge zur Geschichte* apod., jež tu pochopitelně nelze sledovat.

⁷⁰ Jako příklad stačí uvést S c h i e ß e r, Anton: *Das Verhältnis des Domherrn Franz von Prag zu den Briefen des Cola di Rienzo*. Mitt. 34, 1896, s. 315–318, který vidí doslova „trávu růst“; o Schlenzovi viz pozn. 78.

⁷¹ Sem patří např. Bernharda Scheinpfluga evidence listin oseckého kláštera v Mitt. 7, 1869, s. 185–196 a 8, 1870, s. 34–43, registář listin jihočeského Frymburku Karla

nejdůležitější jsou rozpravy toho třetího stupně. Ty mají dodnes svou nenahrazenou – a někdy i nenahraditelnou – pramennou hodnotu, i když máme různě oprávněné otázky, na něž v těchto pracích odpověď nenalzáme. Často ovšem nejsme ani dnes sami schopni je do značné míry zodpovědět. Týká se to ovšem i výše zmíněných publikací knižních. Vedle nich jsou jejich nejpřednějšími reprezentanty dvě edice, jejichž materiál by si víc než zasloužil, aby se stal podkladem pro moderní vydání, i když „historicky“ se dá s nimi poměrně dobře pracovat. Zejména to platí o edici Gradlově, s jeho doslova nepřekonatelnou znalostí politické situace Chebska oné doby.

Tak je to tzv. Mantovská relace z r. 1383, kterou svému pánu Ludvíku Gonzagovi poslal Bonifacio de Lupi ze svých jednání s dvorem Václava IV.⁷² Druhou pak je záhadný „Rescriptenbuch“ Václava IV., který obsahuje korespondenci tohoto panovníka s městem Cheb. Jde přitom o několik desítek různých mandátů a misivů králových, které byly opsány (dle jednoznačného svědectví písma) někdy kolem poloviny 15. století zcela nepochybně v chebské městské kanceláři. A ačkoliv jinak chebský městský archiv obsahuje desítky obdobných textů Václavových, ani v jednom případě se s nimi neprolínají. Jak Gradl, který všechny texty důkladně prosopograficky i pokud jde o souvislosti historické komentoval, poznamenává, šlo zřejmě o písemnosti, které byly předtím, než za nějakým dnes neznámým a zatím obsahově nespojitelným účelem putovaly mimo město a už se nevrátily, v městské kanceláři opsány.⁷³ Pokusit se najít alespoň příslušnou písařskou ruku je otázka pro dnešního badatele.

Vedle už uvedených kategorií diplomatického materiálu nalzáme v *Mitteilungen* i další diplomatické produkty. Mám-li se omezit na středověk či dobu bezprostředně následující, jak tomu bylo i v několika výše uvedených případech, jsou to konkrétní jednotliviny zejména těchto kategorií: účty, formulářové sbírky, kopiáře či urbáře. Takřka vesměs jde o nálezy, které pocházejí z městských archivů; nálezy z archivů či knihoven mimočeských

Friedla v Mitt. 45, 1907, s. 535–554 a 46, 1908, s. 89–99 a 133–153, či Wenzel Mayerovy *Stadtkladrauer Urkunden*, Mitt. 34, 1896, s. 248–268.

72 Gymnaziální profesor v Teplicích Rudolf Knott v Mitt. 37, 1899, s. 337–357, u něhož zřejmě šlo o pozdní, jinak vlastně vedle edice tří písemností Karlových, resp. jeho manželky (Mitt. 39, 1901, s. 272–274), jediný výsledek jeho stipendijního italského pobytu. Je vítaně i autorem drobné rozpravy o inventáři knihovny jednoho žlutického faráře z poloviny 50. let 15. století (Mitt. 39, 1901, s. 186n.), jehož další rozpravy v *Mitteilungen* publikují některé drobné diplomatické prameny (účty) regionální povahy z raného novověku. Viz i B a r t o š , František Michálek: *České dějiny II/6*. Praha 1947, s. 55n.

73 G r a d l , Heinrich: *Aus dem Egerer Archive*. Beiträge zur Geschichte Böhmens und des Reiches unter Karl, Wenzel und Sigmund. Mitt. 28, 1890, s. 180–192, 384–391 a 29, 1891, s. 73–79.

přinášejí zejména příspěvky Loserthovy. Uvedu tu ilustrativně několik příkladů z každé uvedené kategorie:⁷⁴

Účty: Adolf Bachmann: *Eine alte (Schmied)rechnung (Perštejn u Kadaňe)*. Mitt. 39, 1901, s. 251n.; Rudolf Knott: *Glockenrechnungen für Klostergrab und Niklasberg aus den Jahren 1614 und 1650*. Mitt. 40, 1902, s. 154–157.

Formulářové sbírky: Ludwig Schlesinger: *Ein deutsches Formelbuch* [jde o text 16. století]. Mitt. 21, 1883, s. 300–318; týž: *Zwei Formelbücher des 14. Jahrhunderts aus Böhmen*. Mitt. 27, 1889, s. 1–35; Wenzel Katzerowsky: *Ein Formelbuch aus dem 14. Jhdt. (mit hauptsächlich Saazer Urkunden)*. Mitt. 29, 1891, s. 1–30; Gustav E. Laube: *Die Waldordnung und das Bergformelbuch des Matthes Enderle*. Mitt. 29, 1891, s. 201–245; Johann Loserth: *Aus böhmischen Formularen*. Mitt. 57, 1919, s. 121–142, sice už za hranicí roku 1918, nicméně do sledovaného období ještě patří.

Kopíře: Ludwig Schlesinger: *Das Kaadner Copialbuch*. Mitt. 11, 1873, s. 193–198; týž: *Das „Registrum Slavorum“*. Mitt. 16, 1878, s. 249–268 a 324; Leander Helmling: *Ein Kopiale des „Registrum Slavorum“ im Stiftsarchiv zu Raigern*. Mitt. 49, 1911, s. 552n.; Johann Loserth: *Fragmente des ältesten Königsaalers Diplomatars*. Mitt. 15, 1877, s. 156–158.⁷⁵

Urbáře: Johann Matthaues Klimesch: *Ein Urbar der Herrschaft Netolitz aus dem 15. Jahrh.* Mitt. 54, 1916, s. 301–319; Valentin Schmidt: *Das Urbar der Herrschaft Rosenberg von 1508*. Mitt. 35, 1897, s. 175–208, 273–304, 401–429 a 36, 1898, s. 125–133; Hermann Hallwich: *Friedland vor 500 Jahren*. Mitt. 43, 1905, s. 357–428 [jde o tamní urbář z r. 1415].

Bylo by ovšem možno upozorňovat i na různé články zpřístupňující další diplomatické kategorie, jako jsou testamenty či inventáře. Ovšem ty jsou vesměs chápány jako jednotliviny, které jsou, stejně jako kategorie jim předcházející, interpretovány toliko obsahově, aniž by byly, byť jen náznakem, sledovány typologicky či geneticky. To ovšem není výtka, protože obdobně tomu tak bylo zpravidla i na české straně. Teprve postupně se s rozšiřujícím záběrem obecné diplomatiky při jejich rozboru začaly klást i obecnější a diplomatické otázky. Tu už ovšem šlo o éru, kterou zahájil Gustav Friedrich a jež se rozvíjí až za horizontem této stati.

Že se v průběhu více než půlstoletí, po které byly *Mitteilungen* sledovány, porůznu dostalo i na některé osobnosti spjaté s diplomatickým „řemes-

⁷⁴ Výslovně je třeba konstatovat, že řada diplomatických dokladů je uložena v rozpravách s nevyhraněným názvem.

⁷⁵ Srov. k tomu zdrženlivé stanovisko Ferdinanda T a d r y : *Listy kláštera zbraslavského*. Praha 1904, s. VII, i když mi jeho názor připadá méně pravděpodobný.

lem“, tedy na městské písaře, rozumí se samo sebou,⁷⁶ stejně jako to, že se setkáváme i s obecnějšími informacemi o archivech jako takových.⁷⁷

Že se ovšem o moderní diplomacie *stricto sensu* v podstatě nedalo hovořit,⁷⁸ vyplývá z celkové úrovně diplomatických studií, která byla na pražské a od r. 1882 na pražské německé univerzitě pěstována, či spíše nepěstována.⁷⁹ Na *Ústavu pro rakouský dějezpyt* (Institut für österreichische Geschichtsforschung) ve Vídni, založeném v r. 1854,⁸⁰ odkud se nové pojetí šířilo zejména, totiž překvapivě studovalo více Čechů než českých Němců. Těch bylo, počítal-li jsem dobře, v době do konce monarchie deset, z toho ale čtyři byli z Moravy (Adalbert Franz Fuchs, Karl Rieger, Berthold Bretholz, jakož i Johann Loserth). Další tři odešli dříve či později do Vídně (Franz Kürschner, Alfons Dopsch a August Jaksch). Přitom je podstatné, že až na výjimku M. Pangerla nikdo z nich⁸¹ se *Spolkem* a jeho časopisem nebyl ve styku. Ostatně kromě těch, kteří se stali dominantními osobnostmi mimo vlastní Čechy (Bretholz, Dopsch, Jaksch, ale i Fuchs), se žádný výrazněji neprosadil ani v obecné historiografii, tím méně v diplomacie. Třeba ale konstatovat, že se v *Spolku* ke slovu hlásili i různí autodidakti, tehdy často nenahraditelní, s popisnými rozpravami či nenáročnými edicemi.

A na sám závěr tohoto přehledu je ještě zapotřebí konstatovat, že v *Mitteilungen* se do r. 1918 mihnou čtyři jména českých autorů. S výjimkou Ferdinanda Menčíka, který se tu objevuje celkem osmkrát (jako pracovník Dvorské knihovny ve Vídni byl v jiné situaci než ostatní Češi), to jsou s drobnými miscelami A. L. Krejčík dvakrát a jednou Beda Dudík s Josefem Teigem.

⁷⁶ Ať šlo o Loserthova Václava z Jihlavy (Mitt. 19, 1881, s. 81–89), či studii Rudolfa J o r d a n a : *Ein Krumauer Stadtschreiber aus dem Beginne des 18. Jahrhunderts* (Joh. Franz Tschernichen). Mitt. 52, 1914, s. 365–413.

⁷⁷ Tu stačí upozornit na heslo „Archiv“ v druhé, věcně řazené části výše citovaného seznamu (S c h m i d t , A.: *Inhaltsverzeichnis*).

⁷⁸ Skoro odstrašujícím případem je ovšem Johannem Schlenzem slibně nazvaná rozprava *Stiftungsurkunde der Leitmeritzer Kollegiatkirche*. Mitt. 47, 1909, s. 285–293, jež nepřelíší obratně parafrázuje vyřčené názory.

⁷⁹ O tom obecně K a z b u n d a , Karel: *Stolice dějin na pražské universitě 2–3*. Praha 1965–1968, jehož je možno konzultovat i k dalším osobnostem na německé univerzitě v době do konce monarchie, aniž na to budu výslovně upozorňovat.

⁸⁰ Srov. Z a t s c h e k , Heinz: *Das Wiener Institut*; L h o t s k y , Alphons: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854–1954*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Erg.-Bd. XVII. Wien 1954, dle rejstříku; H l a v á č e k , Ivan: *Tzv. Gollova škola a vídeňský „Institut“*. In: Týž: *O mých předchůdcích a současnicích*. Praha 2011, s. 190–202 (původně 2005).

⁸¹ Výjimkou je jen jedna Korutan se týkající drobnost Augusta Jaksche.

Lze snad shrnout, že časopis a *Spolek pro dějiny Němců v Čechách* vůbec sehrál v dějinách historiografie na našem území ne nevýznamnou roli. Není třeba klást je do opozice proti *Českému časopisu historickému*, resp. v r. 1866 vzniknuvšímu *Historickému spolku*, pro něž byl nepochybně alespoň do jisté míry inspirací, protože plnil v německém etniku současně i roli našeho *Časopisu Společnosti přátel starožitností* a do jisté míry i „Muzejníku“ a *Památek archeologických*, i když existovalo několik dalších německých, ale výrazně regionálních časopisů tohoto zaměření, které občas také vstoupily na pole, o němž byla v této miscele řeč. Význam *Vereinů* a jeho časopisu i dalších publikací však byl – odhlédne-li se od listinářů, kterými se trvale a významně zapsal do naší historiografie – spíše v oblasti vlastivědného bádání, i když se tam objevila řada rozprav s obecnými a dodnes nosnými tématy i zpracováními, jimiž se obírala i česká historiografie a na něž jsem se sice výběrově, doufám ale, že alespoň do jisté míry reprezentativně, snažil upozornit. Platí tak, že časopis sám jako celek není pouhou historickou reminiscencí, ale zůstává aspoň do jisté míry živou součástí snahy po proniknutí českých dějin v jejich komplexnosti, i když řada rozprav trochu neprávem poupadla v zapomnění; to ovšem leckdy platí i o pracích českých.

Na pražskou německou univerzitu přišel v r. 1918 těsně před koncem války na katedru pomocných věd historických po bohemikálně zcela epizodickém Haroldu Steinackerovi Hans Hirsch. Ani jeden z nich se však z různých důvodů ve *Vereinů* výrazněji, pokud vůbec, neuplatnil, i když v obecném kontextu jejich jména nejsou zapomenuta.⁸² Gustav Pirchan (*1881), který v Čechách působil až do sklonku života, se v časovém horizontu do r. 1918 nijak ve sledovaných strukturách neuplatnil.⁸³

⁸² Viz Z a t s c h e k , H.: *Das Wiener Institut*, s. 44n.; S p r e i z e r , Renate: *Harold Steinacker (1875–1965)*. Ein Leben für „Volk und Geschichte“. In: *Österreichische Historiker* 1, s. 191–223.

⁸³ S r o v . L e h r , Stefan mit einem Exkurs von Tomáš B o r o v s k ý : *Gustav Pirchan (1881–1945)*. Ein Prager Historiker zwischen Deutschen und Tschechen. In: *Österreichische Historiker* 2, s. 329–377, o předválečné době nepřichází žádná relevantní informace.

Příloha

Frekvence autorů dle počtu jejich příspěvků v *Mitteilungen* do r. 1918 (viz výše pozn. 17):

- 54 – Johann Loserth (ca 750 s.)
- 41 – Ludwig Schlesinger (téměř 1000 s.)
- 33 – Karl Siegl (ca 950 s.)
- 31 – Adalbert Horčíčka (193 s.)
- 22 – Heinrich Ankert
- 21 – Valentin Schmidt
- 20 – Josef Neuwirth
- 19 – Hermann Hallwich
- 18 – Josef Stocklów, Ottocar Weber
- 17 – Julius E. Födisch, Heinrich Gradl, Ludwig Schönach
- 16 – Matthias Pangerl, Bernhard Scheinpflug
- 15 – Konstantin Höfler, Gustav Laube
- 13 – Julius Lippert, Michel Urban
- 11 – Alois Bernt, J. Vinzenz Göhlert, Rudolf Knott
- 10 – Karl Köpl, Georg Schmidt

DIPLOMATIK UND DIPLOMATISCHE EDITIONEN IN DEUTSCH-BÖHMISCHER MEDIÄVISTIK, BESONDERS IM RAHMEN DES *VEREINES FÜR GESCHICHTE DER DEUTSCHEN IN BÖHMEN* (1862–1918)

Die deutschsprachige Mediävistik in Böhmen hat relativ große Tradition und Qualität, wobei man sich stets dessen bewusst sein muss, dass fast bis zur Mitte des 19. Jh. das Meiste auf Deutsch publiziert wurde, auch wenn es sich um Arbeiten tschechischer Autoren handelte. Erst nachher kann man über die richtige sprachliche und nationale Zweigleisigkeit sprechen, wobei die tschechischen Historiker zum Unterschied von den deutschen auch nachher von Zeit zur Zeit in zweiter Landessprache publizierten. Das gilt auch über die Diplomatik und über die Quelleneditionen, wo sich besonders der *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen* verdient gemacht hat (als Hauptinitiator galt besonders L. Schlesinger). Es handelte sich vornehmlich um die Reihe der damals überwiegend deutschsprachigen Städte (Krumau, Aussig, Brüx, Saaz, Böhm. Budweis, Teplitz) und um die kleineren Editionen im Rahmen der Vereinszeitschrift *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (ab 1862), wobei auch Verschiedenes in den Publikationen der Wiener Akademie der Wissenschaften erschien (Editionen von C. v. Höfler, A. Bachmann und M. Pangerl). Ein ganz selbständiges Kapitel stellt Johann Loserth dar, der sich neben Entdeckungen vieler einheimischer Quellen (nicht nur diplomatischen Charakters) besonders um Kenntnis des Werkes von Wyclif verdient gemacht hat. Die Bearbeitung diplomatischer Quellen dagegen wies weniger dauerhafte Ergebnisse aus. Die rein universitäre Forschung, wohl mit Ausnahme von C. Höfler, A. Bachmann und E. Werunsky trug weniger bei.

